

Világunk reménysege – a hit és az értelem

Világunk környezeti és erőforrásválságának oka alapvetően szellemi. Az épen gondolkodó, széles látókörű, messzire tekintő embert nem fenyegethetné az összeomlás, sőt a kipusztulás veszélye. Ma a nagyszerű értelmi képességű ember kiváló adottságait elsősorban arra használja fel, hogy a pillanatnak élve minél többet csikarjon ki magának másokból és a természetből. Így biztos pusztulás vár rá. Az erőforrásokat eltékozza és emiatt a fogyasztásra épülő világrend megsemmisül. A kifosztott, tönkretett természetes környezetben az emberiség pusztasága is kérdésessé válhat.

A fogyasztói rendszer nagy romlása, valamint a hatalmas területeket sújtó pusztulás és zűrzavar nem túl távoli veszély, hanem már két-három évtizeden belül jelentkező közvetlen fenyegetés. Az emberiség legalább egy része viszont nemcsak hogy fennmaradhat, hanem továbbviheti műveltsége javát. Ennek az a feltétele, hogy megszűnjön az egyik napról a másikra élés, és a nagyobb távlatokra tekintő emberek képesek legyenek valódi lehetőségeikhez igazodva élni. Erre azonban csak akkor számíthatunk, ha hiszünk abban, hogy az emberlét több mint az anyagi létezés és siker. Ha az egyén megvilágosodik és felismeri azt, hogy az ember nem egyszerűen a legértelmesebb állat. Ha megtérve eléggé éberré és a jövőben bízó, létét értelmesnek tudó emberré válik, akkor képes lesz arra, hogy megmentse a szakadék felé rohanó világot.

Ahhoz, hogy az értelem eltévelyedésének jellegét és a hit megújító erejét jobban megérthessük, tekintsük át az emberi tudatról, gondolkodásról való ismereteinket. Így jobban láthatjuk majd az ember indítékait, törekvéseit, lehetőségeit és azt, hogy mennyire alapvető az ember számára a hit és a vallásosság. Ehhez először ismerkedjünk meg az emberi agy működésének néhány jellegzetességével.

1. Az elme működéséről

1.1. Az elme és a környező világ

A 20. század során az emberi viselkedést tanulmányozó lélektan és az elme működését műszerekkel vizsgáló agy kutatás megvilágosító erejű felfedezéseket tett. Mostanára kezdünk oda eljutni, hogy a lélektan és az agy kutatás eredményei egymást kiegészítve, megerősítve magyarázhatják az emberi viselkedést. Sok minden, ami eddig csak bölcselek feltevése, vagy vallási, erkölcsi rendszerek tanítása volt, az manapság tudományosan értelmezhető területté fejlődik.

A lélektan és az agy kutatás fontos eredménye az, hogy nem a valóságot látom, hanem annak a bennem előállítható képét. Az agyműködés jellemzői szerint

elménk a világban történeteket nem egyszerűen, felvevőgépként rögzíti, hanem a már korábban ismertekkel, tapasztaltakkal összevetve értékeli, minősíti és tárolja azokat. Ennélfogva az egyén a világból csak azt veheti észre, azt látja meg, amit, vagy amihez hasonlót már ismer. Azaz az ember csak olyan dolgokat foghat fel a világból, ami, vagy amihez hasonló már megvan benne. Ezért az egyén a világban elsősorban csak azokra a dolgokra figyel fel, amelyek a benne kialakult rendszernek – amit világszemléletének, -felfogásának nevezhetünk – megfelelnek. Azokkal, amik a benne kialakult szemléletnek ellentmondanak, nem vagy alig képes mit kezdeni. Ezért az ember döntéseit világszemlélete, felfogása meghatározó módon befolyásolja.

Képzelnék magunkat a vizsgálóbíró helyzetébe. Az a feladata, hogy a történeteket kivizsgálja, feltárja, hogy pontosan mi, hogyan zajlott le. Az esetet vizsgálva szemtanúkat hallgat ki. A szemtanúk egymásnak ellentmondó dolgokat is mondanak. A vizsgálóbíró tudja, hogy ez úgy is lehetséges, hogy a szemtanúk közül egyik sem hazudott. Csupán arról van szó, hogy beállítottságuknak, neveltségüknek, műveltségüknek, korábbi tapasztalataiknak megfelelően más-más dolgok ragadták meg figyelmüket,

és elménk az esemény feldolgozása során a történetek egyes elemeit különbözőképpen értelmezte és raktározta el. A vizsgálóbíró feladata az is, hogy megfelelő kérdéseivel tisztázza, hogy az adott tanú alkatának, műveltségének stb. ismeretében a tanú vallomásából mi fogadható el tényként. Tanácsos azt is kerülni, hogy a tanúk még a kihallgatásuk előtt megismerkedhessenek a többi tanú vallomásaival, mások és a sajtó véleményével. Ha a vallomások teljesen egybecsengenek, amikor a vizsgálóbíró rögtön észreveszi, hogy meg akarják tévesztetni. Ekkor azonnal felismeri, hogy a tanúk összejátszanak, mert esetleg bűnrészesek, vagy megfélemlíthették, megvesztegethették őket.

1.2. Az emberi agy és a döntéshozatal

Ha valami az eszünkbe ötlük, általában nem tudjuk, miért éppen az jutott az eszünkbe és milyen úton-módon jutottunk el az adott gondolathoz. Nem láthatunk bele az elménkbe. Tudatunk működését nem követhetjük nyomon, döntéseink valódi hátterét általában csak sejthetjük, sőt nagyon sokszor értetlenül állunk önmagunkkal szemben. A lélektan és az agykutatás legújabb eredményeit is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy a döntéseinket az elménk tudattalan tartományai munkálják ki. A tudatos szint csak mint figyelő, szemlélő, felülvizsgáló, ellenőrző

Magasröptű gondolat

Könczey Elemér karikatúrája

egység működik. Megvizsgálja, hogy a tudattalan által előterjesztett anyag megfelelőnek, ésszerűnek tűnik-e, jól van-e megfogalmazva stb.

Amire tudatosan képes vagyok, az a belőlem felbukkanó szándék, tennivaló, mondanivaló értékelése, jóváhagyása vagy letiltása. Mintha két valaki lenne bennem. Az egyik az alávetett, a tudattalan, aki mindent csinál és a másik a tudatos rész, aki mindezt értékeli, elfogadja vagy letiltja, vagy új megoldást kér. Azaz a tudatosságom segít abban, hogy minél jobban, elfogadhatóbb módon viszonyuljak a környező világhoz, minél jobban érvényesíthessem törekvéseimet. Itt azonban meg kell jegyeznünk, hogy valódi szándékaink pontos mibenlétét sem tudhatjuk. Többek között azért, mert nem vagyunk tisztában a bennünk lakozó öröklött adottságainkkal, és azzal sem, hogy ezek az adottságok milyen kölcsönhatásban voltak vagy vannak neveltetésünkkel. Nem értjük meg, nem érthetjük meg, mik az igazi mozgatóink, hanem csupán eljárásainkat tanulmányozhatjuk. Mindez azt jelenti, hogy az ember nem az az ésszerűen gondolkodó, döntéseit az értelem fényében meghozó lény, akinek – főleg a felvilágosodás kora óta – nagy büszkén hisszük magunkat.

1.3. Tudhatjuk-e, mi rejtőzik bennünk?

Mivel csak találgathatjuk, miként keletkeznek döntéseink, azt sem tudhatjuk pontosan, hogyan fogunk viselkedni változó környezeti feltételek mellett. A különböző körülmények között végzett lélektani kísérletek sokszor megdöbbentő eredménnyel járnak. Az emberek olyasmiket követnek el, amit korábban nem hittek volna el magukról. Sajnos erre számos szörnyű történelmi tapasztalat is van. Az emberben rögzült értékrendet az adott társadalmi helyzet felforgathatja és emberek elképzeltetlen szenvedést okozhatnak másoknak.

Nem tudhatjuk, hogy a családi, intézményi és más közösségekben ténylegesen miként hatunk egymásra. Tapasztalom ugyan néha, hogy más sokkal egyszerűbben és könnyebben tud velem bánni, mint én saját magammal, de hogy ennek mi az oka, rejtély számomra. Meglehet, létezik az, amit családi, közösségi stb. értelemnek nevezhetünk. Az állatvilágban legalább is van ilyen. A darázfészkek építésére joggal mondhatták korábban, hogy az a darazsak génjeiben tárolt ösztönös tevékenység, amely évmilliók során alakult, finomodott ki és ma már megy magától is. A nyolcvanas években a NASA egy darázsrajt küldött föld körüli pályára, hogy megfigyelje, ott, egész más körülmények között, pl. a súlytalanság állapotában, tud-e a raj darázfészket építeni. Néhány sikertelen kísérlet után tudtak! Pedig sem a teljes törzsfajlás, sem a faj fejlődése során ilyen, úgymond beégetett tapasztalatot nem szerezhettek. Ennélfogva joggal feltételezhetjük a darázsraj közösségi értelmességének létezését, amely nem csupán az egyes darazsak idegi működésének egyszerű összege. Hasonlóan gondolhatunk az emberi közösségek, vagy akár az emberiség egésze tudatának létezéséről is.

1.4. A világszemlélet rögzülése és alakíthatósága

Az egyén világszemléletének kialakulását öröklött adottságai és a nevelés együttesen határozzák meg. Az ember mennél fiatalabb, annál fogékonyabb a környezet által adott mintákra, mások viselkedésére. Ezért a tudat magzatkori, kisgyermekkori és a rákövetkező, a felnőttkorig tartó fejlődési szakaszai meghatározó jelentőségűek. Az egyén világszemlélete kb. 25 éves korára szilárdul meg. A világszemlélettől függ, hogy minek tartja magát az ember a világban, milyennek látja a világot, mit tart annak egyes dolgairól, mi lesz számára fontos és mi az, ami kevésbé értékes. A középkorú egyénnek nagyon kemény és hosszú ideig tartó munka kell ahhoz, hogy valami számára teljesen új dolgot meg tudjon érteni, ugyanis létre kell jönnie az újfajta gondolkodáshoz szükséges agyi rendszernek.

Számos példa van arra, hogy kiváló tudósok, akik a maguk idejében korszakalkotó felfedezéseket tettek, később képtelenek voltak megérteni mások újabb eredményeit. Inkább az a tudós számít kivételnek, aki középkorú vagy idősebb kutatóként át tud térni újabb kutatási területre, fel tudja fogni annak alapfogalmain, és képes alkalmazni módszereit. Hétköznapi példának csak gondoljunk arra, micsoda gondot okoz egyébként egészséges és értelmes, ám idősebb embereknek a számítógép által nyújtott lehetőségek kihasználása. A rögzült világszemléletet jellemző viselkedésre később még visszatérünk.

1.5. A rend felismerése

Az embert az állattól a fogalmi gondolkodás képessége, a tudatosság megjelenése különbözteti meg. Az állatot elsősorban ösztönei irányítják. Az állat is tud tanulni, a megtanultat azonban csak az adott helyzetben tudja alkalmazni, a tanultak között nem tud gondolkodással újabb összefüggéseket keresni. Az ember azért maradhatott meg, lehetett sikeres a létért való harcban, mert szellemi képességei révén összefüggéseket fedezett fel, rendet vett észre a környező világban. Az ember gondolkodó erejét felhasználva környezetében bonyolultabb összefüggéseket is képes felismerni. Minél inkább felismeri a világ összefüggéseit és ezzel a világban megnyilvánuló rendet, annál nagyobb az esélye a túlélésre. A rend keresésének, felismerésének képessége a bolygó urává tett minket. Alkalmazkodva a felismert rendhez, az ember biztonságban érezheti magát.

Az ember tudja, hogy lehetőségei korlátozottak, a rendnek csak egy részét képes átlátni, felfogni. A

Könczey Elemér karikatúrája

könnyebben áttekinthető, kisebb összefüggések ismerete a napi életet teszi könnyebbé. De csak a mára tekinteni nem elég. Az *ember* szó görög megfelelője, az *antroposz* eredetileg azt jelenti: felfelé tekintő. Ez a dolgok mögé néző, a jövőt, a történeteket érteni vágyó lény jellemzője. Az emberi létezés alapja éppen az, hogy az ember messzebbre néz, a távolabbi jövőre is figyel, és döntéseiben a jövőről alkotott kép meghatározó szerepet játszhat.

1.6. Bölcsesség és okosság

A rend felfedezése mintázatok felismerését jelenti. Az ember a talált mintázatokat elraktározza az emlékezetében és az újabb észleléseit a már ismertek alapján rendszerezi, értelmezi. Keresi, mi a közös a mostaniban és a régiekben, milyen újabb kapcsolatokat lehetne találni a dolgok között. A nagy kérdés az, mennyire függenek össze a világ dolgai. Ha a kölcsönhatások nagyon erősek, akkor igazából semmit sem lehet a többitől függetlenül vizsgálni. A bölcsesség és az okosság az emberi értelem használatának két módszeréhez köthető, és különböző feltételek mellett alkalmazható. Hogy melyikhez érdemes folyamodnunk, az attól függ, milyen az a terület, amivel éppen foglalkozunk.

Az okos – ahogyan nyelvünk szemléletesen ki is fejezi: „ok-os” – az adott dolgot az ok-okozati összefüggések alapján vizsgálja. Ez akkor jó és hatékony módszer, ha a dolog eléggé egyszerű vagy leegyszerűsíthető, azaz a vizsgálandó a világ egyéb hatásaitól elszigetelhető. A leegyszerűsítés után a viszonylag egyszerű rendszert pontosan meghatározva, megmondva, hogy mi alatt éppen mit értünk, okszerűen gondolkodva feltárjuk a rendszert jellemző összefüggéseket. Az okos gondolkodás, ha a vizsgált dolog valóban egyszerű és a világ többi dolgától leválasztva vizsgálható, nagyon hatékony és eredményes. Az okosság elveti a tekintélyt, számára csak a tiszta érvelés a mérvadó. Az agytevékenységet tekintve az okos gondolkodás elsősorban a tudatos szinten vagy annak közelében folyik. Az okos gondolkodás folyamata megragadható, a menete feltárható.

A bölcs gondolkodás a mintázatok átfogó elemzésén alapul és elsősorban a tudattalan határozza meg működését. A bölcsesség a világ dolgait, jelenségeit a tapasztalatok összessége alapján értelmezi. A bölcs módszere bonyolult, összetett rendszerek esetén is alkalmazható. A bölcs azt keresi, hogy amit vizsgál, ahhoz hasonló hol fordult már elő korábban, mikkel vethető össze, mi lehet a mostaniban a már ismertekkel közös. A talált hasonlóságok alapján ítéli meg, hogy a vizsgált dolog miféle. A bölcsnek tehát sokat kell tudnia, és a hasonlóságok felismeréséhez jó képzelőerő is kell. A bölcs gondolkodás eddig leírt folyamata a tudattalan szinten történik, és mint ilyen nem követhető, nem térképezhető fel. Ha sikerült valamilyen párhuzamot, hasonlóságot felismerni, akkor a bölcsnek tudatosan gondolkodva, okosan elemeznie kell, hogy a felismert hasonlóságnak van-e valódi alapja, vagy csak képzeletének játéka vetette egymás mellé a két dolgot. A bölcsnek ezért egyúttal okosnak is kell lennie. Ha az egyén erre az utolsó lépésre nem képes, akkor nem bölcs, mert homályos, mások számára követhetetlen dolgokat mond. A belőle kibukó kijelentéseket okos elemzés nélkül közlő egyén pél-

dául a jós és a látnok is. A jóslatok igen sokszor homályos, kétértelmű voltát ilyen módon magyarázhatjuk meg.

A bölcsességet jellemző tudattalan feldolgozási folyamat még a teljesen okszerűnek vehető matematikai tevékenység során is szerepet kaphat. Magam is ismertem alig iskolázott öreg falusi embert, aki az egyenletekkel megoldható szöveges feladatok eredményeit azonnal megmondta, de arról már nem tudott számot adni, hogy ezt miként csinálta. Vagy tudok fizikushallgatóról, aki a matematika zárthelyi dolgozatok összetett feladatainak helyes végeredményeit azonnal, levezetés nélkül megadta, anélkül, hogy el tudta volna magyarázni, miként jutott el azokhoz. Tételeket felállító, bizonyító matematikusok is arról beszélnek, hogy megsejtik a végeredményt és utána fáradságos munkával lelik meg, hogyan is kell azt szigorúan, szabatosan, lépésről lépésről bizonyítani.

Az okos ellentéte a buta, aki nem tudja a lényeges dolgokat a lényegtelenektől megkülönböztetni, és nem képes összefüggéseket átlátni. A bölcs ellentéte a bolond, aki nem ismeri fel, hogy a vizsgált dolgok mennyire összetettek és tekintet nélkül mások tapasztalataira, figyelmeztetéseire, ragaszkodik a helytelen leegyszerűsítésekhez. A bonyolult rendszer jellemzői közül egyet kiragad, azzal alaposan foglalkozik, és ennek a részleges vizsgálatnak az alapján úgy bánik a rendszerrel, mintha a rendszer egészét értette volna meg. Ebből nagyon sok baj szokott származni. Míg a bölcsesség együtt jár az okossággal, az okos bizony lehet egyúttal bolond is, ha rögeszmésen hangsúlyozza saját okosságát és képtelen felismerni leegyszerűsítéseinek korlátjait.

A mindennapokban a csak okosan gondolkodó ember jelentős előnyben van a bölccsel szemben. A csak okos ugyanis különösebb töprengés nélkül él a lehetőségeivel, felhasználja a rendelkezésre álló eszközöket, és nem vesztegeti erejét és idejét arra, hogy a távlati következményekkel is foglalkozzon. A bölcs viszont gondol a jövőre, a tágabb összefüggésekre is és ezért a köznapi gondolkodás számára határozatlannak, élehetetlennek mutatkozik. A bölcs gondolkodás előnye hosszabb távon mutatkozik meg.

Az agy fejlődéséhez, tanulási módszereihez, mivel ezek mintázatok felismeréséhez kötődnek, a bölcs hasonlító módszere természetes módon illeszkedik. Éppen ezért a régiek elsősorban a bölcsesség követői voltak. Az okszerű, tudatos gondolkodás éppen az utóbbi pár évezred során fejlődött jobban és vált elterjedtebbé.

1.7. Az emberi szabadságról

Az emberi szabadság mibenléte és foka ősrégi kérdés. Az állat szabadságáról azért nem beszélünk, mert az állat azt teszi, amit az adott helyzetben az ösztönei előírnak. Ugyan az állatnál is számít, hogy mit tanult meg, de egy adott helyzetben egy állatfajta egyedei nagyjából mindig ugyanúgy viselkednek. Ez alól kivétel az ember háziállatainak egy része, főleg a kutya, amelynek viselkedése egyre jobban igazodik a gazdájához. Az ember számára a tapasztalt, tanult dolgok már sokkal fontosabbak. A tapasztalatok és a nevelés különbözősége miatt is érthető,

hogyan adott helyzetben különböző emberek mást-mást tehetnek. Ez viszont még nem jelenti azt, hogy az ember szabad. Mint ahogyan az emberi agy működését ismeretünk, a döntéseinket a tudattalan dolgozza ki, a tudatos szintre csak a döntés mérlegelése, a rábólintás, vagy az elvetés, vagy a visszaküldés marad. A tudattalan tartományban az egyes döntéseket a körülmények, az ösztönök, a tapasztalat, a tanulás, a nevelés eredményeinek összegződése, kölcsönhatása alakítja ki.

Öröklött tulajdonságaink, ösztönadottságaink nagyon fontosak, de nem döntenek el mindent. Inkább csak hajtóerőként, erőforrásként szolgálnak, mint az üzemanyag, amely hajtja a motort, de azt nem határozza meg, hogy merre és hogyan megy a jármű.

Ha az élethelyzet eléggé egyszerű, illetve leegyszerűsíthető, akkor az okosan gondolkodó ember a helyzetet átlátva megfelelően cselekszik. Ilyenkor agyműködésünk tudatos szintje nagyobb szerephez jut. Ekkor a döntés egyértelmű, hiszen ilyenkor az okos ember nem is igen cselekedhetett volna másképpen. De nap mint nap kerülünk olyan helyzetbe, hogy az ember képtelen teljesen átlátni, mik lehetnek cselekedetének a következményei. Ezek általában emberi, társas, közösségi viszonyok, amelyek az emberek sokfélesége, kapcsolatrendszeiknek gazdagsága miatt nagyon összetettek lehetnek. Továbbá nehéz lehet átlátni a természet dolgaihoz való viszonyunkat is, mert ilyenkor a cselekedeteink következményei esetleg csak emberi mértéknél hosszabb idő után, évtized, évtizedek, évszázadok múlva mutatkozhatnak meg.

Az összetettebb élethelyzetekben az a gyümölcsöző, ha a döntéshozatal bölcs gondolkodáson alapul. Ekkor valamilyen, az adott esetre alkalmazható tapasztalat, példa, minta alapján cselekszünk. De a bölcs gondolkodásra való képesség viszonylag kevés, elsősorban idősebb ember sajátja. A bölcsök által felhalmozott szellemi értékek át kell hogy hassák a közösség egészét. Az egészséges, fenntartható közösségi élet azon alapul, hogy a közösség tagjai a bölcsök által megfogalmazott alapvető mintarendszerhez, életrendhez ragaszkodva, felelősen gondolkodó személyként szabadon döntve élnek.

A kisgyermeket még nem tekinthetjük igazán szabadnak, mivel egy adott helyzetben azt cselekszi, ami akkor a leggyorsabban eszébe jut. Azaz azt teszi, ami az öröklötten ottlévő és a tanulással, tapasztalással odakerült dolgokból a tudattalan a legegyszerűbben ki tud dolgozni. Nem jó, ha az ember felnőttként is így viselkedik, azaz azt teszi, ami az adott pillanatban éppen a legkézenfekvőbb, a legkönnyebb. Az ilyen ember a tudatos szintjének gyengesége miatt sem mondható szabadnak. Csak sodródik a világban, és a különböző világi tényezők azt teszik vele, amit éppen akarnak.

Az emberi agy jellemzőit tekintve megfogalmazhatjuk, hogy miben állhat az ember szabadsága. Az ember akkor nevezhető szabadnak, ha annyira öntudattossá válik, hogy személyként, felelőssége tudatában hozza meg döntéseit. Annál szabadabbak vagyunk, minél erősebb bennünk a tudatos szint ellenőrző és mérlegelő szerepe. Továbbá, ha nem is olyan könnyen, de befolyásolhatjuk a döntéseinket

kidolgozó tudattalan agytevékenységet is. Ez utóbbi kialakításában elsősorban a szüleink és nevelőink voltak a meghatározóak.

Arról felmenőink nem tehetnek, hogy milyen öröklött tulajdonságokat, ösztönöket hagyományoztak ránk, de hogy mennyire szerettek, miként foglalkoztak velünk, önkéntelenül is milyen mintákat adva neveltek, arról már igen. Ezek eredményeképpen forrott ki 25 éves korunkra világszemléletünk, alakult ki önmagunkhoz, másokhoz és a világ dolgaihoz való viszonyunk. A tudattalan tartomány ezek alapján dolgozza ki döntéseit, amit tudatosan igazából már csak ellenőrizni és keretek között tartani tudunk.

Ha 25 éves korunkra nagyjából rögzül is a világszemléletünk, változásra ezután is van lehetőségünk. Megtehetjük, hogy többet olvasva, jobb társaságot választva, életmódot változtatva, többet és mélyebben imádkozva, vagy csak eltávolítva szobánk faláról a lelki egyensúlyt felkavaró képeket, megszüntetve a kereskedelmi csatornák hallgatását és nézését stb. módosítjuk agyi rendszereinket. Így egy idő, pár nap, hét vagy hónap után világszemléletünk és önmagunkról alkotott képünk is módosulni fog és döntéseink is jobbak lehetnek.

1.8. A nevelés fő feladatai

A nevelés fő törekvése egyrészt, hogy az egyén a tudását a lehető legjobban használva felelősen gondolkodó személlyé váljon. Mérlegelje azt, hogy amit tesz, annak következményei vannak és ennek tudatában döntsön. Azaz a nevelés egyrészt a tudatos szint működését kell hogy erősítse, elérve azt, hogy a gyermeknek megfelelő képe legyen önmagáról és a világban elfoglalt helyéről. Másrészt a nevelés arra törekszik, hogy a gyermek szellemi képességei minél jobbak legyenek. Egyrészt a gyermek legyen minél okosabb, másrészt tudjon minél többet. Minél több értéket hordozó emberrel, alkotással ismerkedjen meg, hogy képes legyen majd a bölcsebb gondolkodásra is.

2. Az ember és a vallás

2.1. Az ember biztonságérzete

Az ember elsődleges szükségletei az elemi élettani szükségletek. Ezek a testi egyensúly feltételei. A lélektan és a társadalomtan szükségleteket ábrázoló rendszerezésében a következő legalapvetőbb emberi szükséglet a biztonság, amely a lelki egyensúly feltétele. A biztonságérzet nemcsak arra vonatkozik, hogy tudom, lesz ma mit ennem, este lesz hová lehajtanom a fejem. Az is hozzá tartozik, hogy érzem, nem kell a világtól tartanom, otthon vagyok benne. A benső biztonságérzet híján nehéz az élet, mivel ha ilyen nincs, az egyén fél, szinte mindenben veszélyt sejt. „Minden összeesküdött ellenem, minden és mindenki csak engem akar bántani!” – nem is olyan ritkán hallunk ilyen kifakadást. Az ilyen, az állandó fe-

szültség gyötörte élet túlságosan sok életerőt emészt fel, és a tartalékok kimerülésével megnő a megbetegedés esélye.

2.2. A kapott biztonságérzet

Nézzük meg, milyen kapcsolatban van biztonságérzetünk agyunk behálózottságával. Az agysejtek a magzati lét nyolcadik hetétől a tizennyolcadik hétig alakulnak ki. Ebben az időszakban percenként kétszázezer új agysejt keletkezik. Hálózatba rendeződésük már a harmadik hónapban megindul. Az agysejtek összekapcsolódását alapvetően a külső ingerek, magzatkorban főleg az anyával való kapcsolatok határozzák meg. A szeretet áradását az állat is érzékeli, nem csodálkozhatunk azon, hogy a magzat és a csecsemő számára ez annyira fontos. A magzatkor és a csecsemőkor első fele az öntudat kialakulásának – az én és a világ léteére való ráébredésnek – kulcsfontosságú szakasza. Ha ekkor a magzat és a csecsemő azt érzi, hogy szeretik, örvendezve várják és jövetele nagyon sokat jelent a környezete számára, akkor egyúttal az emberkében az is tudatosul, hogy ez a világ az ő világa, szépen elrendezett, ebben otthon érezheti magát. Az így létrejövő bizalom és biztonságérzés, a világ rendezettségének és jóságának érzete mélyen meggyökerezik az emberben és a lényének meghatározó elemévé válik. Mivel az ember emlékei hosszabb távra csak kb. kétéves kortól rögzülhetnek, az eredetével az egyén nincs tisztában. Ebből az időszakból – a benső biztonságérzet kb. hathónapos korig alakul ki – nem lehetnek emlékei, a világ rendezettségének és jóságának érzése mint zsigeri érzés rögzül az emberben. Ez a mélyen lakozó belső bizalom határozza meg az egyén egész életét, viszonyát az emberekhez, a természethez és a világhoz.

A lélektani vizsgálatok szerint az állandósult szorongások gyökerei a magzati és a félévnél fiatalabb korhoz nyúlnak vissza. Ha valaki nem várt gyermek, vagy nem örülnek igazán az érkezésének, akkor az ilyen magzat és csecsemő nincs jó kapcsolatban az anyával és a világgal. Az öntudat kialakulásához nélkülözhetetlen anya–gyermek viszony nem kielégítő. Az emberke nem kap az anyától megfelelő visszajelzéseket, sőt, ahonnan minden jót várhatna, nemtörődömség, durvaság és visszautasítás zúdul rá. Ezért agyának bizonyos területei nem megfelelően hálózódnak. Ha például kiabálnak a kiscsecsemővel vagy máshogyan bántják, akkor a fenyegetettséget, feszültségeket kezelő központ (stresszkezelő központ) agysejtjeinek huzalozódási képe rendellenes lesz. Ez a központ később, a járás tanulását kísérő kisebb-nagyobb esések során tanulna be komolyabban. A kiscsecsemő feszültségeket, fenyegetéseket kezelő központja a hatalmas erejű, korán érkezett támadások hatására nem a megfelelő mintázatok szerint hálózódik be. Emiatt ezek az agyterületek életre szólóan megsérülnek. Ezeknek a területeknek a rendellenes működése a mai agyfényképezési eljárásokkal kimutatható. Az ilyen egyén önképe és a világról alkotott képzetek egyaránt torzulnak és ezért az élete során sokkal nagyobb az esélye a szorongásra, kóros lehangoltságra és öngyilkosságra. A magyar fiatalok durván nyolcada érzi kifejezetten ellenségesnek a világot.

2.3. A természetes vallásosság

Valamennyi törzs és népcsoport jellemezhető a vallásával, vallásaival, vallásos fogalmainak rendszerével. Nem találtak még olyan népet, törzset, amelynek ne lett volna vallása, istene vagy istenei. Mind az egyén, mind a közösség rendjében élő ember tisztel, imád egy számára felfoghatatlan, a földi lét felett álló világot. Ezért joggal gondolhatjuk, hogy a vallásosság elválaszthatatlan az embertől, hozzátartozik az emberi közösségek létezéséhez. Vizsgáljuk meg az emberben mélyen ott rejtőző vallásosság gyökereit.

2.4. A természetes vallásosságot létrehívó tudattalan folyamat

A benső biztonságérzet összefügg az ember vallásosságával. Ma Magyarországon kb. az emberek egyhatoda jár többé-kevésbé rendszeresen egyházba, gyülekezetbe. Rajtuk kívül még az emberek több mint 70%-a azt mondja magáról, hogy hisz abban, hogy „az egész mögött kell lenni valaminek”, vagy „nem lehet az, hogy a világ egésze csak úgy magától létezzon”. Vizsgáljuk meg, mi lehet az ilyen, természetes vallásosságként meghatározható megnyilatkozások mögött.

Ha tovább feszegetjük, vajon miért gondolja az illető, hogy „az egész mögött kell lennie valaminek”, akkor kiderül, hogy az ilyen vélekedések mögött alapvető emberi tapasztalatok összegződése rejlik. Az egyik ilyen mély emberi tapasztalat a természet rendjének az érzékelése. Az emberek nagy többsége számára a természet, a világ egésze rendezett, összehangolt egészet alkot. Ez zsigeri érzésünk, a benső biztonságérzet egy kifejeződése. Ha valaki a természetben elsősorban a kusza, veszélyes elemekre figyel fel, mint a „nagy sötét rengeteg erdő”, vagy amikor a tó „fenyegető nagy víz”, akkor az illető nem a saját személyes tapasztalatai miatt szorong, hanem a belső bizonytalanságát vetíti ki a természetre.

A másik alapvető, szinte magától értetődő, mindennapos emberi tapasztalat az emberi tevékenységhez kötődik. A sikereinket a világban annak köszönhetjük, hogy értelmes munkánkkal rendet teremtünk magunk körül, házat építünk, kertet művelünk stb. Az ember ősi tapasztalata, hogy gazdátlanul hagyott dolgai, mint például a ház, rendtelenebbé válnak, szétesnek. A rend megjelenése a teremtő, alkotó munkának, a rend fennmaradása az értelmes gazda kitartó erőfeszítéseinek a következménye.

Ez a két alapvető tapasztalat, mint a természet egészének rendje és a rendet teremtő és fenntartó munka, ott lakoznak az ember elméjében. A két dolgot az ember elméje a bölcs gondolkodásnál tárgyalt tudattalan tevékenység során kapcsolja össze. Ennek a tudattalanban zajló folyamatnak a menetét elég jól feltárhatjuk. Azt az önkéntelenül is felmerülő kérdést, hogy mitől rendezett a természet, az ember a maga mindennapos rendteremtő erőfeszítéseire, munkájára gondolva válaszolja meg. Eszerint a természet egészének a rendje és annak fennmaradása valamilyen értelmes létező munkájára utal. Az anyagi világ egyedüli értelmes lényé az ember, mi pedig jól tudjuk magunkról, hogy a természet rendjét nem mi hoztuk létre. Mi is csak ennek a rendnek a szülöttei vagyunk. Ezért az ember számára a

természet és a világ egészének rendje és annak fennmaradása valamilyen, a természeten kívüli, természetfölötti tényezővel értelmezhető.

A természetes, csupán „az egész mögött kell lenni valaminek” szintjén megnyilvánuló, szunnyadónak is nevezhető vallásosság az ember élete során általában felerősödik. Az idősebb embernek egyre több ideje jut a szemlélődésre, tapasztalatainak összegzésére. A rendet immár nemcsak a világ egészében érzi, hanem az saját élete folyásában is megnyilvánul számára. Rájön arra, hogy mindaz, amit korábban érthetetlen, zavaros történéseknek látott, azok igazából összefüggő rendszert alkotnak, valamiféle terelték, terelik a sorsát. Nem véletlen, hogy a felmérések szerint az idősebb emberek 90%-a hisz valamilyen természetfölöttiben.

2.5. A tudatosan átélt biztonság és a rend

A vallásosság tudatos tevékenység. A benső biztonságérzet önmagában csak a természetes vallásossághoz vezet. A tényleges vallásosság az ember tudatos szinten megfogalmazódó biztonságérzetéhez köthető, ez utóbbi pedig a világ rendjének értelmes elemzéséhez kapcsolható.

Az ember a világ rendjében természetes módon elsősorban önmaga helyét keresi. Megszületik, él, de tudomásul kell vennie, hogy a világ rendjéhez hozzátartozik a halál, az ő személyes halála is. Amikor az egyénben ez tudatosodik, rögtön felmerül benne a kérdés, mi az értelme a létének, ki ő, miért létezik, mi a helye a világban. Ezekhez magától értetődően kapcsolódnak az általánosabb kérdések, miért létezik az emberiség, miért létezik maga a világ. Az élet értelme az emberlét legfontosabb kérdése, emellett másodlagosnak tűnik az, hogy mi lesz majd a halál után. Ha az élete értelmére vonatkozó kérdésre választ talál az ember, akkor ennek megfelelően rendez be az életét és ezek után léte megalapozottá, biztonságossá válik. Tudja, mi az életben a számára az igazán fontos, mire kell törekednie, mitől kell félnie, mi a világban a jó és mi a rossz. Ha pedig ebben a világban megfelelő módon él, akkor, ha van valami a halál után, abból biztosan a jobbat fogja kapni.

A lét értelmére vonatkozó végső kérdésekre – lásd például a *Természettudomány és vallás* című könyvem megfelelő részeit –, nem lehet természettudományos igényű választ adni. Emiatt a természettudomány módszereire, sikereire, eredményeire építő anyagelvű bölcsélet egyszerűen tagadja a végső kérdések létezését, értelmetlen kérdéseknek nyilvánítva azokat. Az anyagelvű egyén ezzel a tudhatatlan és tudattalan tartományba süllyeszti a kérdéskört. Az ember lényét annyira mélyen érintő kérdés azonban nem szűnik meg azzal, hogy az értelmem nemlétezőnek nyilvánítja. A tudattalan tartományban a kérdés továbbra is ott munkál és a feldolgozatlan anyag lelki gubanc, idegen szóval komplexus forrásává is válhat.

2.6. A vallás és a végső kérdések

A vallások első alapvető ismérve, hogy az ember a természet rendjének forrását – a természet rendjére, valamint a rend eredetére és fennmaradására vonat-

kozó alapvető tapasztalatait feldolgozva – a természet fölött álló, idegen szóval transzcendens hatalomnak tulajdonítja. Míg a természetes vallásosság megreked a „az egész mögött kell lenni valaminek”-féle kijelentések szintjén, addig a vallások a természetfölöttit feltételező, a lét teljességét értelmező világszemléleteket fogalmaznak meg. A természetfölötti a különböző vallásokban lehet személyes létező, Isten, vagy istenek, vagy lehet valamilyen más, felfoghatatlanul működő, nem személyes jellegű értelem, amelynek jellege az ember számára el sem képzelhető.

A vallások második alapvető ismérve, az embernek a természetfölötti előtti meghajlása, a nálánál nagyobb, értelmesebb előtti hódolás. Ez a meghajlás egyben megalapozza az emberlét biztonságát is. Érezve, tapasztalva, hogy egy értelmes világban él, a vallásos ember rádöbben arra, hogy ez azt is jelenti, hogy az ő személyes léte is értelmes. Nem a vakvéletlen sodorta ide, hanem a teremtő erő, vagy maga a Teremtő valamilyen szándékkal hozta őt létre. Az önmagát így felfogó embert ezek után nem nyomasztják olyan kérdések, hogy miért is született erre a világra, miért éppen olyanok az adottságai; elfogadja magát olyannak, amilyen; a Teremtő nem ok nélkül alkotta őt ilyenné. A vallásos ember a Teremtő iránti elragadtatással és hódolattal szemléli a világot, elfogadja és szereti a világegyetem egészét, az életet, az embert, az emberiséget és természetesen saját magát is, mint aki a Teremtő akaratából létezik és a Tőle kapott képességekkel alakíthatja ezt a szép világot.

2.7. A gondviselés

A vallásos ember nemcsak arról van meggyőződve, hogy léte a Teremtőnek köszönhető, hanem azt is érzi, hogy a Teremtő vigyáz is reá. Létezik a gondviselés, amely nem hagyja, hogy a vakvéletlen csak úgy elragadja. A vallásos ember a vele történeteket a gondviselésnek tulajdonítja. Ha például egy veszélyes, akár életveszélyes helyzetből megmenekült, akkor ebben a gondviselés kezét látja. Ilyet észlelve, az agyműködés jellegének megfelelően, utána még jobban figyel a sorsát és egyre több, kisebb-nagyobb, a gondviselésre utaló jelzést foghat fel. Ha egyszer gyökeret ver valakiben a felismerés, hogy a gondviselés létezik, akkor utána egyre több jelét veszi majd észre. Ha valami rossz történik, a vallásos ember azt is a gondviselésnek tulajdonítja, ami azért esett meg vele, hogy a későbbi nagyobb csapást elkerülhesse. Ha pedig megmagyarázhatatlan csapás sújtja, akkor azt Jób könyvére gondolva, „Az Úr adta, az Úr vette el. Áldott legyen az Úrnak neve!” (Jób 1,21), vagy „Ha már a jót elvettük Istentől, a rosszat nem vennők-e el?” (Jób 2,10) szellemében fogadja. Ezzel a vallásos ember Isten tenyerén érezve éli az életét, ami olyan mély nyugalmat, békességet és biztonságot ad az életének, amit a nem hívő el sem tud képzelni. Ezzel együtt a gondviselésbe vetett hit hatalmas erőt és biztatást is ad az egyénnek és olyan dolgokra is képessé teszi, amelyek egyébként lehetetlennek mutatkoznának számára.

Természetesen az anyagelvű személlyel is történnek olyan dolgok, amikben a vallásos ember a gondviselés működését látja. Az anyagelvű számára azonban ilyen nincs, így az ilyen jellegű észleléseket a tudata az előzetes feldolgozáskor

eleve elhanyagolja. A nagyobb jelentőségű történéseket pedig egyszerűen véletlen szerencsének vagy balszerencsének veszi.

2.8. A természetfölötti felé fordulás belső igény

Ha az ember tudattalanjában megvan az alapvető biztonságérzet, akkor a vallás megmagyarázza neki, hogy miért érzi otthon magát a világban. Az ilyen ember számára a vallás teljessé teszi a biztonságérzetet, a tudattalan és az értelem egybehangzóan értékeli a világot. Azok is lehetnek vallásosak, akikben komolyabb belső szorongás és bizonytalanság fészkel. A szorongó ember, mivel a belső biztonságérzeten alapuló természetes vallásosság nem jellemzi, nehezebben lesz vallásos, viszont a vallásos érzést sokkal magasabb hőfokon élheti meg. Márcsak azért is, mert léte mélyéig ható megrázkódtatások után juthatott hozzá. Életükben a vallásossá válás jóval nagyobb változást idézhet elő, mint azoknál, akiknek életét a belső biztonságérzet kíséri. A belső bizonytalanságokkal küzdő ember számára a vallás a félelmek és a szorongás elűzője, ellenszere is. Egyúttal az így nyert biztonságérzet segít abban, hogy a feszültségeket kezelő agyközpont terhelése csökkenjen. Ezzel ez az agyközpont lassú átalakulás során jobb, működőképesebb állapotba kerül. Ahogyan tárgyaltuk, az ilyen jellegű áthuzalozódás a felnőtt ember számára igen hosszú és lassú folyamat. Ezért csak rendszeres és mély vallásgyakorlat eredményeképpen léphet fel ilyen javulás.

A vallás ezért az ember számára alapvetően fontos, ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy vallásosnak lenni az ember számára természetes állapot. Akiben megvan a belső biztonságérzet és így a természetes vallásosság, abban az igény is megvan a teljességre, hogy felfogja, mi az életének az értelme, miért szeret élni. A belső bizonytalanságokkal megvert, szorongó ember számára a vallásosság egyenesen létkérdés, mert csak ez nyújthat számára biztonságot. A vallásos érzéssel átítatott értelme nem hagyja, hogy a belülről jövő szorongás úrrá legyen rajta. Ezért mondható, hogy a vallásosság a mindenkiben meglévő, kisebb-nagyobb belső úr kitöltésére is szolgál. A természetfölötti felé fordulás az ember lényegéhez tartozik, amit úgy is ki lehet fejteni, hogy belülről mindenki vallásos, vagy pedig az szeretne lenni.

A vallások az emberiség legősibb és mindmáig leginkább bevált rendszerező és rendteremtő módszerei. Az adott műveltség nyelvén, fogalmaival tárják elének a lét értelmére, rendjére vonatkozó végső válaszokat. A világrend megértésének, felfogásának igénye szülte a vallás mellett a tudományt és a művészeteket is. Míg a vallás és a tudomány az általános és a közös dolgok felismerésére törekszik, addig a művészetek az egyedit, a különöst igyekeznek megragadni, ábrázolni.

2.9. Az anyagelvű bölcsélet a vallás eredetéről

Az anyagelvű felfogás már az ókorban is jelentkezett. Annak az ősrégi kérdésnek az eldöntésében, hogy minek az eredményeképpen jött létre a világ, a válaszok két nagyobb csoportra oszthatók. Ahogyan már tárgyaltuk, a világ egyfelől értelmesnek, tervezettnek tűnik, ezt sugallja a világ egészének lenyűgöző össz-

hangja. Ugyanakkor azonban a világban sok az esetlegesség, a változékonyság és a kuszaság, emiatt az anyagelvű bölcselek, kezdve a görög atomistákkal, úgy látják, a világból hiányzik az értelem. Szerintük a világot a szükségszerűség és a vakvéletlenek formálják. A természet egészének rendje számukra a szükségszerűséggel értelmezhető. Ennek az eredetét tovább nem boncolgatják, a létét adottnak veszik. A szorongó ember, aki beállítottságánál fogva érzékenyebb az esetlegeségre, a változásokra, hajlamosabb anyagelvűen értelmezni a világot.

Az anyagelvű magyarázatok a vallásosság eredetét a természet vak erőitől való félelemre vezetik vissza. Valóban, a szorongó ember a vallásban támaszt és védelmet keres és talál. A természettől való félelem fontos tényező, de az ember biztonságát veszélyeztető dolgok közül a természet csak az egyik. Az embernek komolyabb oka van félni saját magától és embertársaitól, mint a természeti erőktől. Nagyobb a valószínűsége annak, hogy önmaga ellen fordul, vagy a társa üti agyon, mint hogy kígyó marja meg, vagy villámcsapás éri. A félelem és a vallásosság közötti kapcsolat éppen a fordítottja annak, ahogyan az anyagelvűség képzelet. A félelem oka a biztonságérzet hiánya, és mivel a biztonságérzet szorosan kötődik a vallásossághoz, úgy fogalmazhatunk, hogy a félelem és a szorongás a vallásosság hiányával járnak együtt.

Az egyén vallásos jellegű érzései gondolkodásának fejlődésével válnak egyre kifejezettebbé. Azt gondolhatnánk, hogy a természettudományok fejlődésével és oktatásával a természettől való félelem elhanyagolhatóvá válik. Ez viszont nincs így. Napjaink félelmei és rettegései – betegségektől, kórokozóktól, környezeti szennyezésektől, változásoktól stb. – mind arra utalnak, hogy a biztonságérzet alapvetően a lelkiség része és nem attól függ, mennyit tud az ember. Az egyén benső biztonságérzete és a végső kérdések napjainkban is ugyanolyan jelentőségűek, mint régen, sőt még fontosabbakká válnak. A vallásosság ma is az egyén alapvető érzése és előreláthatólag az marad a jövőben is.

A hivatalos vallásosság gyengülése nemcsak a természettudományra hivatkozó anyagelvű bölcséletnek tulajdonítható, hanem az ember környezetének változásaival is összefügg. Míg régebben az ember a természet szép, kiegyensúlyozott rendjében élt, addig a városiasodás miatt a mai ember egyre inkább az ember által alakított, rendezett, illetve összevisszává tett környezettel érintkezik. Például nagyon sok városi van, aki még soha sem látta a lenyűgöző szépségű nyári égboltot. Mivel a vallásosság alapvető eleme a világ egészének rendjével való együttélés, ez utóbbi hiányában a természetes vallásosság, mint igény, nem jelentkezik. Továbbá, az emberek közötti és a családon belüli kapcsolatok gyengülése azzal jár, hogy egyre több olyan gyermek nő fel, aki a magzatkorban és csecsemőkorban nem kapott elég szeretetet. Szorongó ember lesz belőle, és számára – mint már említettük – a valláshoz vezető út jóval nehezebb.

2.10. A vallás és a szabadság

A felnőtté váló ember igazából abban szabad, hogy mit állít életfelfogásának középpontjába, azaz elfogadja-e a szülei, a közösség által ráhagyományozott világszemléletet. Ha választott, akkor döntéseit, cselekedeteit az fogja vezérelni. Ha elfogad, elhisz, bizalmába fogad egy eszmerendszert, annyira, hogy az áthatja gondolkodását, akkor mérlegeléseit, mit tart fontosnak és mit nem, ez az eszmerendszer fogja meghatározni.

A vallásos felfogás szerint a hit szabaddá tesz. Ez a sokak által érthetetlen állítás éppen a fent kifejtetteken alapul. A hívő embert erkölcsi rendszer, minta, példaképek vezérlik, és ezek mélyen, agyi hálózatait megfelelően alakítva rögzülnek benne. Ennek következtében most már tudatos szinten is ezeknek megfelelően határoz. Ily módon felvértezve nem sodródik, hanem ezek alapján hozza meg döntéseit. A vallásos lelkiület a mindennapos döntéseket meghatározó módon segíti, vezeti, és ezzel személylé, szabaddá teszi az embert. Az ember lelkiességét átható vallásos érzésen kívül más, magasabb értékeket hordozó bölcséleti, erkölcsi rendszerek is szabaddá tehetik az embert.

Ha az értelmes, sokat tudó emberek közössége úgy tekinti az embert, mint a legértelmesebb állatot, akkor az a közösség egyben az emberi szabadságról is ítéletet alkotott. Csak az adott pillanat határozza meg a döntést, a magasabb értékrend nem hat. Az ember ilyenkor inkább csak megél és nem él igazából. Ha a mindennapokat ez az életfelfogás határozza meg, akkor a csak a mára tekintő, sodródó életmód hosszabb-rövidebb időn belül elpusztítja a közösséget. Sorsuk olyan, mint a nagy sebességgel száguldó, ám az utat csak pár tucat méterre belátó jármű utasainak végzete, amikor is a vezető nem veheti észre időben az úton előttük keresztbe fordult kocsit. A magasabb rendű értékrendszerben a hit és a bizalom, az ember felfelé tekintő természetét erősíteni kívánó szemlélet a fenntartható és fejleszhető emberi műveltség alapfeltétele.

2.11. A vallásos ember törekvéseiről

Valamennyi vallás a látható, érzékelhető világ egy alapvetően fontos tulajdonságára irányítja a figyelmet: Vedd észre, ember, hogy a világ rendezett egész, és élj ennek megfelelően! Te is fontos vagy, a te léted sem a vakvéletlen eredménye. Ha a világ rendjének megfelelően élsz, számíthatsz arra, hogy a rend létrehozója és fenntartója rád is gondot visel. Az egészre nézz és az határozza meg, hogy éppen mit kell tenned, mi legyen számodra fontos, mire törekedj, mit igyekezz elkerülni.

A mélyen hívő ember hatalmas erőfeszítésekre képes. Olyan dolgokra is vállalkozik, amelyekhez tárgyilagosan mérlegelve nem fogna hozzá. A hit, és a hit által áthuzalozott agya olyan, sokszor emberi erőt meghaladó teljesítményekre teszi képessé, amelyeket különben nem tudna véghezvinni.

A vallás, a világról átfogó képet nyújtva, meghatározó módon alakítja az ember világszemléletét. Megóvja a máról holnapra éléstől, mintákat ad, hogy mi-

ként hozza meg mindennapos döntéseit. A mintákat mélyen az emberbe vési, úgy, hogy az egyén ezek birtokában szabad emberként hozhatja meg döntéseit. Istenségben bízva az ember hatalmas teljesítményekre képes. Az előtte feltáruló világkép összehasonlíthatatlanul színesebbé és gazdagabbá teszi életét, mint amelyet a márról holnapra élő ember valaha is megélhet. A hit adta lelki erő olyan tényező, amely a vallásos ember életét mérhetetlenül gazdaggá és értékessé teheti.

A hívő ember így nemcsak szabadságban, magasabb rendű értékekre hangozva él, hanem életének mindennapjai is színesebbek, étellel teltebbek. A vallás nemcsak az emberi élet biztonságát alapozza meg, hanem megtölti azt tartalommal és az egyént a létezés szinte kimeríthetetlen gazdagságának feltárására ösztönzi.

2.12. Vakhitűség

Ha az ember világszemléletével össze nem egyeztethető dolgokkal találkozunk, és ha azok mindennapi létfeltételeit nem veszélyeztetik komolyabban, akkor igyekszik az egészről egyszerűen tudomást sem venni. Ha viszont olyan valamivel szembesül, ami életvitelének egészét komolyan érintheti, akkor már nem teheti meg, hogy nem vesz tudomást róla. Ekkor először is igyekszik tagadni, lekicsinyelni a dolgot. Azaz gondolkodását főleg arra használja, hogy önmagát, tetteit utólag igazolja. Például a fogyasztói társadalom polgárának ma szembesülnie kellene azzal, hogy az állandó gazdasági növekedés, az életszínvonal szüntelen emelkedése egyszerűen képtelenség, már csak azért is, mert az erőforrások, mint az olaj és a földgáz, végesen fogytak. Erre általában az első válasz az, hogy ez nem így van, töménytelen sok olaj és földgáz van még a föld mélyén, és az eddigi vészjósló előrejelzések rendre kudarcot vallottak.

Az egyéni szemlélethez nem illő dolog kezelésére példa a vakhitűség is. A vakhitűségnek (idegen szóval fundamentalizmusnak) nevezett jelenség akkor üti fel a fejét, ha az egyén vagy a közösség veszélyben érzi magát. Mivel a vakhitűség a fenyegetettség érzésének elutasításából, a biztonságérzet iránti feltétlen igényből ered, nem meglepő, hogy elsősorban vallásos köntösben jelentkezik, bár megjelenhet számos más módon is. Eredetileg amerikai protestáns felekezetek nevezték magukat fundamentalistának. Náluk ez azt jelentette, hogy feltétlenül ragaszkodtak bizonyos vallási alaptételek tiszteletben tartásához. A vallás tisztaságát akarták megőrizni, bizonyos újításokat semmiképpen nem fogadtak el, mert az nyilvánvaló veszélyekkel járt együtt.

A vakhitű egyén tehát körömszakadtáig ragaszkodik valamihez, nem hajlandó engedni, nem hajlandó egyezkedni, nem ad fel semmit. Feltétlen tiszteletet tanúsít a sérthetetlennek tartott hagyományos felfogás iránt. Ragaszkodik például a szent irat szó szerinti értelmezéséhez. Hallani sem akar arról, hogy az abba foglalt szavak a régi, eredeti nyelvben netán valami mást jelenthettek, vagy hogy a fordító értelmezése is szerepet játszhatott abban, hogy mit mond ma az adott szöveg stb. A bibliai teremtéstörténetet – hogy csak egy példát említsünk – úgy érti, hogy Isten a világot szó szerint 6 nap alatt teremtette és így a világ csak 7–8 ezer éves.

A teremtéstörténet másféle hittudományi értelmezését elutasítja és a mai természettudományos eredményeket egyszerűen hamisnak tartja. A vakhitű egyén nem alkuszik, csak akkor érzi magát biztonságban, ha minden pontosan úgy van, ahogy a hagyomány szerint lennie kell. Képes valamit a végsőig ellenezni és valamivel teljesen azonosulni, de képtelen arra, hogy egyezséget, szövetséget kössön, hogy türelmes vagy elnéző legyen.

A vakhitűség akkor válik igazán veszélyessé, ha az alapjául szolgáló eszmrendszer – legyen az vallási, világnézeti vagy akár gazdasági jellegű – eltorzítja a világképet és emiatt rossz döntések születnek. Ilyenkor a vakhitű a valóságból csak azt hajlandó észrevenni, ami világképének megfelel, egyébről egyszerűen nem vesz tudomást. Ami képzetei alapján nem értelmezhető, azt eleve hamisnak ítéli. Aki vakhitűségével össze nem egyeztethető nézeteket vall, arra egyszerűen nem figyel. Súlyosabb esetben üldözi vagy egyszerűen elhallgattatja a más vélemény hangzókat.

Nézzünk egy példát a vakhitű megnyilatkozásra. Nemrég egy, a fenntartható fejlődés ügyének elkötelezett újságíró, a Ford egyik vezetőjét kérdezte. Bírálta a Ford üzletvitelét, mert az a városi forgalomra nézve túlméretezett, nagyfogyasztású kocsikat gyárt, és azokat erőteljesen reklámozza. Mint az újságíró megjegyezte, az emberiség egy év alatt annyi kőolajat használ el, amennyi a természetes kőolajképződési folyamatokban egymillió év alatt keletkezett. A Ford kérdezett vezetője valahogy így verte vissza a bírálatot: „Egymillió év, ez lehetetlen! Hiszen a világ csak nyolcezer éves, ezt írja a Szentírás és én hiszek minden egyes kijelentésének. Különb is, nem lehet az, hogy elfogyjon a kőolaj meg a földgáz, hiszen Isten megígérte, hogy mindent megad az embernek, amire csak szüksége van.”

A Ford idézett vezetője bizonyosan nem buta ember, hiszen okosan érvel. Bölcsnek viszont nem mondható, sokkal inkább bolondnak. Miközben ragaszkodik a Szentírás szó szerinti értelmezéséhez, nincs tekintettel annak egészére. Vakon ragaszkodik egyik-másik kijelentéshez, és közben teljesen figyelmen kívül hagyja, hogy a Szentírás egésze nem az egyes kijelentések egyszerű gyűjteménye, hanem egységet, teljességet alkot. Az egyes kijelentések, történetek között nagyon sokféle utalás, kapcsolat tárható fel. Ezeket is keresve, az egészre figyelve, bölcsen kellene a Szentírást tanulmányoznia és értelmeznie.

Amikor a vakhitű olvasó csak egy-két dolgot emel ki a Szentírásból, és azokat a teljes szövegből kiragadva értelmezi, könnyen olyan eredményre juthat, amely ellentétes a Szentírás teljességével, egyéb részeinek üzenetével. A Szentírás istentagadó bírálója, aki annak pár soráról kimutatja, hogy az szerinte nem állja meg a helyét, majd erre támaszkodva kijelenti, hogy a teljes Szentírás hamis képet ad a világról, hasonló hibát követ el. Mind a vallási vakhitűség, mind a fenti istentagadó szemlélet módszerének lényegi jellemzője az, hogy a kérdés tanulmányozásához szükséges bölcsesség helyett az egyszerűbb okos érvelési módot követi és ezzel hamis eredményre jut.

A vakhitőség bármely vallásban felléphet, nemcsak a keresztyénség, az iszlám, a hinduizmus vagy a buddhizmus egyes irányzatait jellemezheti. Ha a vallásos vakhitőség a társadalom egészét áthatja, akkor a kormányzat vallásos irányítás alá kerül, azaz a vallásos és a világi területek összefonódnak. A világi bíróságok a vallásos törvények szerint ítéleznek, a mindennapokat is a vallásos előírásoknak megfelelően élik. A vallásos vakhitőség hallani sem akar az egyéniségről, vagy az önmegvalósításról, mert ezek veszélyeztethetik a hagyományos értékek mindenekfelettségét. A közösség, a hagyományok tisztelete sokkal fontosabb, mint az egyén kibontakozása. Szélsőséges esetben az egyén életének alig van értéke, akár az emberek tömeges pusztítása is megengedett lehet, ha az elősegíti a vélt jó győzelmét.

3. A bűn

Az ember világszemléletének alapjait, mint láttuk, öröklött adottságai, a magzatként és kisgyermekként másoktól kapott minták határozzák meg. A világszemlélet egésze a nevelés, a tanulás és a tapasztalatok összegződésének eredményeképpen, 25 éves korra szilárdul meg. Mint említettük, az ember elméje a világszemléletével össze nem egyeztethető dolgokat egyszerűen figyelmen kívül hagyja, vagy ha mégis kénytelen észrevenni azokat, akkor tagadja, tévesnek minősíti, csak átmenetinek véli stb. De ha értelmével felismeri, hogy a világ más, mint amilyennek addig gondolta, nehéz helyzetbe kerül. Magatartásának, életvitelének megváltoztatása egyáltalán nem egyszerű. Változtatni a kialakult gondolkodásmódon, igencsak nehéz feladat. Még akkor is, amikor az ember már tudatosan látja, hogyan kellene viselkednie, elméje még a korábbi rendszer szerint hozza a döntéseket. Az agyi hálózatok áthuzalozódásához hatalmas mennyiségű idő és munka szükséges.

3.1. Akarom a jót, teszem a rosszat

Az agyműködés mikéntje magyarázatot ad arra az érthetetlennek tűnő jelenségre, hogy az ember akar valamit, és bár szándéka véghezvitelének nincs nyilvánvaló akadálya, mégsem tud úgy cselekedni, ahogyan szeretné. Egyszerűen képtelen vagyok megtenni bizonyos dolgokat, anélkül, hogy annak bármilyen látható külső akadálya lenne. Ez azért van így, mert hiába akarok valamit tudatosan, ha a tudattalanom nem javasol olyan döntést, ami lehetővé tenné számomra a kívánt viselkedést. A tudatos részem csak abból tud választani, amit a tudattalan elem tár, ezért továbbra is teszem azt, amit nem tartok jónak.

Az ember régóta gyötrődik ezzel. Nem tudja felfogni, hogy miért nem tud az értelmével és az akaratával elboldogulni a világban, mi van benne, ami nála erősebb. Miért nem képes a vallási vagy erkölcsi törvények szerinti életre, miért kell állandóan szembenézni gyengeségével? Pál apostol a Rómabeliekhez írt levelének 7. részében megrendítő módon fogalmazza meg az ember gyötrődését: „Hiszen

amit teszek, azt nem is értem, mert nem azt cselekszem, amit akarok, hanem azt teszem, amit gyűlölök. [...] Mert tudom, hogy énbennem, vagyis a testemben nem lakik jó, minthogy arra, hogy akarjam a jót, van lehetőségem, de arra, hogy megtegyem, nincs. Hiszen nem azt teszem, amit akarok: a jót, hanem azt cselekszem, amit nem akarok: a rosszat.”

Pál a magyarázatot az emberben lakozó bűnben találja meg. Mint a fent idézett részben írja: „Mert gyönyörködöm az Isten törvényében a belső ember szerint, de tagjaiban egy másik törvényt látok, amely harcol az értelmem törvénye ellen és foglyul ejt a bűn tagjaiban lévő törvényével.” Pál most idézett mondata segít megérteni, mit ért ténylegesen a zsidó-keresztyén felfogás a bűn alatt. Jakab apostol is így fogalmaz: „Aki teheti a jót és nem teszi azt, bűne az annak.” (Jak 4,17) A büntelenség tehát nem a világi, viszonylagos mérce szerint értendő, hanem az isteni mérték szerinti világos gondolkodást, éberséget, alázatot, tisztaságot is jelenti.

A Pál apostol által leírt állapotban a kísértés erősebben gyötri az embert. A tudattalan igyekszik a saját jónak tartott megoldásait elfogadtatni, a tudatos részt meggyőzni arról, hogy igazából nem is annyira súlyos véték az, ha most enged. Az ember élete ilyenkor a bukások sorozata; az ezek fölötti kesergés és tehetetlenség érzése kegyetlenül gyötri az egyént.

3.2. Az eredendő bűn

A bennünk lévő bűn, a belém rögződött rossz világszemlélet következménye. Arról, hogy ez bennem így rögzült, nem én tehetek. A szüleim, a környezetem által váltam ilyenné, az általuk nyújtott minták hatottak rám, az öröklött adottságaim és a környezetem nyújtotta minták együttese tettek olyanná, amilyené lettem. Mint már szó volt róla, az ösztöneim ereje, inkább csak erőforrások, és nem sorsom egészének meghatározói, önmagukban sem nem jók, sem nem rosszak. Nem hibáztathatom szüleimet azért, mert nem lettem tökéletes, hiszen ők is azt adták tovább, amit ők a felmenőiktől kaptak. Ahogy a keresztyén vallás tanítja, a bűn eredendő bűn, az első emberpárig nyúlik vissza. Az eredendő bűn láncolatában én csak láncszem vagyok. A szüleimtől kaptam és a gyermekeimnek adom tovább.

Az anya és a környezet ártó megnyilvánulásai, a félelem, a harag, az indulatosság, durvaság stb. szerepet játszanak a magzat idegrendszerének, agyának fejlődésében, még hozzá a fejlődés kezdetétől fogva, annak legérzékenyebb szakaszaiban. A legújabb kutatási eredmények szerint a korai környezeti hatások, kezdve az anyaméhben tapasztaltakkal, befolyásolják, hogy a genetikai örökség milyen módon határozza meg a személyiség fejlődését. Ezért a ma világrajött csecsemőt is terheli, hogy alapvető gondolkodási és érzelmi jellemzői nem annyira tökéletesek, mint amennyire lehetséges volna. Szentírásbeli kifejezéssel szólva: már ő is hordozza, viseli szülei romlottságát. Tudományos módon értelmezve: az eredendő bűn nem a genetikai örökségen keresztül, hanem a születő tudatosság magzatkori sérülésével kezd átadódni. A ma született csecsemő sorsát is meghatá-

rozsa az a berögződött, az ember lehetőségeit erősen beszűkítő, torzító gondolkodási rendszer, amit a szülőktől örököl a gyermek, és amit a vallás eredendő bűnként tart számon.

Az ember Isten képmása. Az Istenhez való hasonlóság az értelmesség mellett azt is jelenti, hogy öntudatos, az én–te kapcsolatra, szeretetre képes, erkölcsi lények, személyiségek vagyunk, akik szabadon, felelősen döntünk. Az ember a paradicsomban, az édenkertben szinte bármit tehetett: két kivétellel bármely fa gyümölcsét fogyaszthatta, mindennel rendelkezhetett. Isten hatalmába adta a kertet, az ember uralkodhatott valamennyi földi teremtmény felett. Az ember mint személy kapcsolatban állhat Istennel. Isten azért teremtette az embert saját képmására, hogy személyes kapcsolatban lehessen vele. Az istenképű ember megjelenése új lehetőségeket ad a teremtésre. Isten az ember megjelenéséig törvényei által teremtett. Amint megjelenik az Istenhez hasonló értelmű ember, olyan dolgokat képes létrehozni, kitalálni, megalkotni, amelyek addig nem léteztek.

Isten az embert a Föld urává, gondviselőjévé tette. Légy annak őrizője és művelője – így szól a parancs. Azaz tartsd meg, ami benne érték, és művelve a világot, teremts benne újat. A jó és gonosz tudásának fájáról nem ehetett az ember, ezt Isten határozottan megtiltotta neki. Hangsúlyoznunk kell: Isten nem a tudást tiltotta. Az kívánatos, lehetséges és feltétlen szükséges. Csak tudás birtokában lehet az ember a Föld ura. A tiltás inti az embert: ne higgye azt, hogy mindent tudhat, bármit magától átláthat.

Mivel az ember nem mindentudó, úgy kell élnie, döntenie a világban, hogy minél inkább Isten világához illeszkedő, annak rendjéhez idomuló, azt gazdagító élete legyen. Azaz minden döntését gondosan megfontolva, a többi emberre, Isten teremtett világára, és magára Istenre figyelve kell meghoznia. A kígyó azzal kísértette, ha eszik a fáról, akkor Istenhez hasonlóan mindentudó lesz. Az ember evett a fáról. Mindentudó természetesen nem lett, a kísértő becsapta. Viszont az ember úgy kezdett viselkedni, mint aki mindentudó, mint aki olyan, mint Isten. A mindentudónak nem kell töprengenie döntései előtt. A bűnbeesés után az ember sem töprengett sokat azon, hogy mit csináljon. Tudok én mindent, amire nekem szükségem van, amit meg nem tudnék, az úgy sem fontos – véli, és csak a saját feje után menve, a saját érdekeit követve dönt. Nem veszi tekintetbe, hogy döntése a többi emberre és a természetre is kihat, és hogy a rövidlátóan meghozott döntések következménye előbb-utóbb őt magát is megérinti. Ha nem is közvetlenül a döntést hozó embert, de utódait mindenképpen. Az elsötétült, rövidlátó ember döntései nyomán az élet megromlik, megjelenik a féltékenység, irigység, félelem, oktalan pusztítás és más, embert és világot romboló tényező. Az okos, ám korlátait fel nem ismerő, rövidlátó, bolond ember, aki nem az Istenre és a világra nézve dönt, hanem a maga elgondolása, érdeke alapján határozza meg a jó és rossz mi-benlétét, tönkreteszi, elpusztíthatja önmagát és a természetet.

A bűnbeesés után az ember világhoz való viszonya azonnal gyökeresen megváltozott. Addig békében, bizakodva, félelem nélkül élhetett, elfogadva a teremtett világ Isten által kialakított rendjét. Utána, mivel ekkortól fogva már csak

magával foglalkozott, és nem az isteni rend egészében élőként tekintette helyzetét, rögtön mezítelennek, azaz kiszolgáltatottnak látta magát. Félni kezdett, elrejtőzött Isten elől, bizalmatlanná vált Isten iránt. A bűnbeesés az emberre nézve végzetes következményekkel járt. Zuhanása hatalmas volt. Az elbutult, korlátoltta vált ember kiüzetett az édenkertből; a bűnbeeséssel megszűnt az Isten és ember közötti közvetlen kapcsolat.

3.3. Az ember nyomorúsága és a megoldás

A vallások az emberi szenvedés, nyomorúság forrását éppen abban látják, hogy az ember nem ismeri fel értelme határait. Az eredendő bűn az önmaga korlátaira nem gondoló, a jó és rossz mibenléte felől önkényesen határozó ember életének velejárója. Az ilyen, sötétben botorkáló ember öntörvényű viselkedésével sérti a világ rendjét, tönkreteszi saját maga és mások sorsát. A szűk látókörű, önző okosság ideig-óráig bizonyos előnyökhöz juttathatja követőjét, de hosszú távon önpusztítóvá lesz.

Az eredendő bűn sötétségében tévelygő ember számára az Istenhez vezető zsidó út a következő: Isten választott népének, a zsidó népnek törvényt adott, hogy az ember tudja, miként kell élnie. A zsidó út Istenhez a törvény megtartása, ezáltal az erkölcsi tisztulás. Továbbá a törvényeknek megfelelően élő zsidó elkerüli az embert emésztő, felörlő rosszat, sokkal több ideje marad arra, hogy azzal foglalkozzon, ami építi az embert, így az egyén értelme is tisztul. A zsidó Istenhez vezető útja hosszú, kitartó erőfeszítést, lankadatlan küzdelmet követel az embertől. Az iszlám, amelynek Mohamed után a legfőbb prófétái Jézus, Mózes és Ábrahám, szintén a törvények megtartására és Isten iránti feltétlen alázatra és engedelmességre inti az embert.

A keresztyénség a bajok gyökeréhez nyúlva arról beszél, hogy az ember megszabadulhat az eredendő bűn terhétől. Az ember ugyan bűnben született, de újjászülethet. Az újjászületés – ahogy arra a kifejezés maga is utal – nem történhet az ember saját erejéből. Az embert az Isten egyszülött Fiába, a Jézus Krisztusba vetett hit szüli újjá. Az újjászületés az egyén tudatának áthangolódását jelenti. Az újjászületés hirtelen esemény: az egyén rádöbben arra, hogy eddigi élete nem az igazi élet volt, hogy bűnös életet élt. Az újjászületésben Jézus Krisztus, mint a romlatlan, tökéletes ember, példaként ég belé a lelkébe, Ő kerül a középpontba. Ha Krisztus viselkedése, tanításai, cselekedetei szolgálnak az élet vezérfonalául, akkor a világszemlélet gyökeresen átalakul. Továbbá Jézus Krisztus áldozata, mint értem is meghozott áldozat, hálára kötelez. Az emberben ösztönösen benne van a hála kifejezésének szükségessége. A Jézus Krisztus megváltó halála miatt érzett hála hatalmas, embert átalakító erő. Természetesen az is alakítja az embert, ha tudatosan, a maga erőfeszítésével is törekszik Isten törvényei, Jézus tanításai szerint élni, és ez rendkívül fontos, de a keresztyén élet meghatározó eseménye, az újjászületés embert megragadó, átalakító ereje.

A többi nagy vallás is arról beszél, hogy az ember megromlott, és alapvető tanításaik az éberségre és bölcsességre építő világszemlélet szükségességét hang-

súlyozzák. A hindu és a buddhista az ember nyomorúságát az emberi elme elsötétülésével magyarázza. Ezért fokozottabb éberségre, megvilágosodásra törekszik, és nem törődik a világ hiábavaló dolgaival, igyekszik megtisztítani magát minden elméleti tisztátalanságtól. A tao követője olyan ember, aki a világ szép rendjéhez illeszkedő életet él. Igyekszik ráhangolódni a világra, nem idéz elő zavarokat, nem pusztít oktanul. Konfucius arra tanít, hogy az embertől eredő rossz elleni fő védekezés a jó kormányzás. Ha a családfő, a különböző előljárók, valamint a fejedelem vagy a király éber és bölcsen vezeti a rábízottakat és kormányozza a népet, akkor nem lehet nagy baj. Valamennyi világvallásnak alapvető követelménye tehát az, hogy az ember a világ egészére, összhangjára tekintve gondolkodjon és tevékenykedjen. Az embernek tartózkodnia kell attól, hogy önző módon, csak a maga rövidlátó elképzeléseinek megfelelően éljen, hogy magát mindentudónak képzelve tönkretégye önmaga és mások életét és rombolja a természetet.

3.4. A vallásos világszemlélet és a mindennapok

Milyennek lássuk tehát világunkat? Valamennyi vallás arra hívja fel az ember figyelmét, hogy a világ rendezett, összefüggő egészet alkot. Ez egyébként az emberek nagy többségének zsigeri érzése is. Ez az érzés magzat- és csecsemőkörnyékben ébred bennünk, ha édesanyánk szeretettel várt bennünket, és ha vele együtt a körülöttünk lévők is örültek születésünknek. Ezért a világot nemcsak a vallásos ember, hanem az anyagelvűek nagy része is szép egésznek látja.

A bennünk lévő belső hangot azonban sokan nem hallják meg. Gyorsuló világunkban élve, nagyon sok embernek az az érzése, hogy ez a világ nem rendezett egész, hanem zavaros és összevissza világ, melynek folyását nem az összhang, hanem a gyors és váratlan változások sora határozza meg. Ezek a változások az ember számára jót és rosszat egyaránt hozhatnak. Ezért az embernek résen kell lennie, állandóan védekeznie kell a veszélyek ellen, és ki kell használnia a kínáló alkalmakat.

Ha az ember a világot zavarosnak látja, akkor igencsak tevékeny életet él. Állandóan tesz valamit, hogy védje magát és éljen a kínáló lehetőségekkel. Az ilyen ember elsősorban csak magára tud gondolni, másra nem jut ideje, energiája. A jelenben él, nem tud igazából a jövővel vagy a múlttal foglalkozni. A világot általában rossznak látja, a jót nem, vagy alig veszi észre, mivel azt csak a dolgok folyamatát szemlélve fedezhetné fel. De a szemlélődésre, hosszabb időszakok áttekintésére sem ideje nincsen, sem ereje. A jövőre is csak úgy képes gondolni, mint akit állandóan sürget az idő: „ha ezt meg azt még elvégeztem, akkor majd jobb lesz”. Az ilyen ember nem tud megnyugodni, nem élhet teljes emberi életet. Mivel csak a pillanatnak él, elhasználja a világ erőforrásait és így elpusztítja az emberiséget is. A világ kuszaságát tehát elsősorban maga az ember idézi elő, nem pedig a természet szeszélye, ezért a világot zavarosnak látó emberek számának növekedése növeli a világ összevisszaságát is. Egy ilyen világban pedig még inkább csak magával törődik az ember: kevesebb idő jut egymásra és természetesen

gyermekeinkre is. A zavarodottság növekedése a társadalom és a világrend összeomlásához vezet.

A világot szép egésznek, jónak tartó ember is látja a világ kuszaságát, ezt azonban a világ rendjének velejárójaként kezeli. Csak olyan veszélyek ellen védekezik komolyabban, amelyek ellen tényleg védekezni kell, és a lehetőségek közül csak azokkal él, amelyek nem vezetnek a világ szép rendjének felforgatásához. Ezért nem hajszolja annyira magát, mint a zűrzavarosnak látott világban élő, túlzottan tevékeny ember, viszont mindazzal, amit tesz, építi és szebbé teszi a világot.

Mivel a vallásos ember abban hisz, hogy a világ értelmes alkotás, és a világ felette valamilyen felsőbb szellemi erő áll, gondolkodásában meghatározó szerepet játszik a jövőre való tekintés. Az isteni gondviselésben bízva az ember sokkal többet képes elviselni, képes sok mindenről, még ha csak ideiglenesen is, lemondani. A vallásos világszemlélettől vezetve és példaképeket követve az ember valóban szabadon dönthet és élhet. A vallásosság ezért a társadalom és a világ rendjét alakító és fenntartó tényező, mely mással aligha helyettesíthető.

3.5. A keresztyén ember és a fenyegető világválság

Az egy-két nemzedéken belül várható nagyméretű összeomlás hatalmas kihívást jelent minden ember számára. Fel kell készülnünk arra, hogy mi magunk, de gyermekeink és unokáink is, minél kevesebb szenvedéssel élhessük át azt az embert felmorzsoló időszakot, amelyet nemzedékek sorának bűnös és önző rövidlátása miatt mér majd ránk az idő.

Először is keresztyén hitünket kell erősítenünk. Fel kell ismernünk, hogy életünk megszentelődése nem csak a Krisztusba vetett hitünk megvallását jelenti, sokkal inkább szükségünk van arra, hogy a megszentelt élet jeleit megtapasztalhassuk magunkon és másokon. A megszentelődés során egyre inkább hasonlónak kell válnunk az első, még romlatlan emberhez. Az édenkertben élő ember – Istenre figyelve – Isten szándéka szerint őrizte és művelte a reá bízott világot. Ez ma azt jelenti, hogy megszentelődésünk látható jeleként tapasztalunk kell, hogy túlélve önmagunkon, egyre nyitottabbá és érzékenyebbé válunk embertársaink élete és természetes környezetünk iránt.

A megszentelődés fontos jele lehet ma az is, hogy noha az eredendő bűn láncolatában mi magunk is láncszemek vagyunk, az áteredő bűn erejét azzal mérsékeljük, hogy születendő gyermekeinkre jobban odafigyelünk, és igyekszünk őket minden erőnkkel szeretni és odaadóan nevelni.

A természet iránti figyelmünket tanúsíthatja, ha fokozottan igyekszünk követni Isten parancsát, ti. azt a parancsot, hogy a földet ne csak műveljük, hanem őrizzük is azt. Konkrétan ez azt jelenti, hogy meg kell tartóztatnunk magunkat, nem szabad a természeti értékeket elvtelenül alárendelnünk a gazdasági érdekeknek. Talán ezt az isteni parancsot sértettük meg a legsúlyosabban a történelem során. Szinte minden lehető, igénybe vehető természeti erőforrást kihasználtunk, növényeket, állatokat kipusztítottunk, vagy olyan életterületre szorí-

tottuk őket, hogy pusztulásuk szükségszerűen be fog következni. Ezzel nemcsak a természetet sebezük meg, hanem az emberiség létét is kockára tettük. Mai tennivalónkat így foglalhatnám össze röviden: a menthetőt menteni, ami van, azt megőrizni, ez a legfontosabb feladatunk.

Az ostobaság veszedelmesebb ellensége a jónak, mint a gonoszság. A gonosz ellen tiltakozni lehet, a gonosz leleplezhető, szükség esetén erőszakot lehet alkalmazni ellene, a gonosz mindig magában hordja az önmegsemmisítés csíráját azzal, hogy legalábbis kellemetlen érzést kelt az emberben. Az ostobasággal szemben azonban tehetetlenek vagyunk. Hasztalan ellene a tiltakozás, mit sem ér az erőszak; falra hányt borsó érveket sorakoztatni; az előítéletekkel ellentétes tényeket egyszerűen nem kötelező elhinni – ilyenkor még egyenesen az ostobának áll feljebb –, ha pedig végképp tagadhatatlanok, akkor jelentéktelen kivételeknek lehet őket nyilvánítani. Ráadásul az ostoba – a gonosztól eltérően – mindig tökéletesen meg van elégedve önmagával; ezért még nagyobb elővigyázatra van szükség, mint a gonosszal szemben. Gondolnunk sem szabad arra a hiábavaló és veszedelmes vállalkozásra, hogy az ostobát érvekkel győzzük meg. [...] Ha jobban megnézzük, kitűnik, hogy a külső hatalom mindenféle nagy erejű kibontakozása – legyen az akár politikai, akár valási hatalom – az emberek nagy részét ostobasággal sújtja. Ez valóságos társadalmi-lélektani törvényszerűségnek tűnik. Ahhoz, hogy az egyik ember hatalmas legyen, a másik ember ostobaságára van szükség. [...] A Biblia igéje szerint Istennek félelme a bölcsesség kezdete: az ostobaság fölötti egyetlen valódi győzelem az ember belső felszabadítása arra, hogy Isten előtt felelős életet éljen.

Dietrich Bonhoeffer: *Börtönlevelek*. 14–15.